

IVAN CANKAR IN KAREL SIROK

V zapuščini Karla Široka,* ki je bil 5. januarja 1942 v Dragi pri Begunjah ubit kot talec, se je ohranilo nekaj važnih spominov na Cankarja: rokopis predavanja »Očiščenje in pomlajenje«, dve še neobjavljeni pismi in tri razglednice s pisateljevim podpisom. Vsi ti dokumenti so sedaj last pesnikovega brata Alberta. Po njegovi ljubeznivi naklonjenosti mi je bilo mogoče pred kratkim gradivo pregledati in ga pripraviti za revijo.

O Cankarjevem nastopu v Trstu 20. aprila 1918 se je nabralo že dokaj podatkov; deloma jih je prispeval Karel Širok sam v članku »Cankar zadnji-krat v Trstu« (Jutro 1926, 9. maja), deloma France Dobrovoljc v sestavku, ki ga prinaša pričujoča številka Slavistične revije. Vse to pa je treba dopolniti še s tem, kar nudi pesnikova ostalina.

O Cankarjevem prihodu v Trst in o izdelavi »Očiščenja in pomlajenja« pripoveduje Karel Širok v opombah, priloženih rokopisu, naslednje:

»Dan pred predavanjem sem odšel na postajo južne železnice, da počakam večerni ljubljanski vlak, ker sem bil uverjen, da se pripelje z njim Ivan Cankar.

Kmalu se je zbralo na postaji več članov »Ljudskega odra« in nekaj Cankarjevih častilcev. Pridrdral je vlak in Cankar se je pojavil na peronu. Ogrnjen je bil s havelokom in v roki je nosil majhen kovčeg. Znanci so ga obkolili in pozdravili, gruča se je pričela pomikati proti mestu. Spotoma srečam dr. Lovrenčiča, ki se je zakasnil in radovedno povprašal, kaj je s Cankarjem. Povedal sem mu, da koraka spredaj v gruči.

»Pojdiva ga pozdravit,« je dejal Joža. Pohitela sva naprej in dohitela gručo. Cankar se je izluščil iz nje in se pridružil nama. V živahnem razgovoru smo šli dalje. Cankar je bil dobre volje. Spotoma mi je segel pod pazduho in nato dejal: »Pa vi malo nesite tole!« in mi ponudil svoj kovčeg.

Vzel sem kovčeg in ga potehtal.

»Saj je čisto prazen!«

»Rokopis je notri.«

»Ali je predavanje že napisano?«

»Zel — Ali nisem priden?«

In vendar ni bilo napisano! Gospa Ferfoljeva mi je pozneje pripovedovala:

»In pomislite! Komaj pol predavanja je imel napisanega. Zato sem ga naslednji dan zaprla v sobo, pa steklenico ruma sem mu prej prinesla, in mu rekla, da ga ne pustim ven, dokler ne bo napisano vse do zadnje besede.«

In napisal je vse do zadnje besede, in kako čudovito je napisal! To, kar je napisal, ni samo lepo, temveč je tudi drzno. Kdo izmed nas si je upal govoriti stranki in režimu tako odkrito! Pomisliti moramo, da je »Očiščenje in pomlajenje« čital Cankar tik za fronto pred očmi cesarskega komisarja in riskiral, da mu nataknejo verige in ga ponovno odženejo v ječo, iz katere se je bil, kakor je sam pravil, izmotal po čudežnem naključju, kateremu še sam ni mogel verjeti.«

Naslednjega dne po predavanju je bil Cankar na obisku pri Karlu Široku in mu tedaj obljubil rokopis »Očiščenja in pomlajenja«, pač v zahvalo za usluge, ki mu jih je ta storil s pošiljkami sadja in cigaret v Ljubljano v letih 1917 in 1918. In v resnici je pesnik prejel Cankarjev tekst 30. aprila, kakor izjavlja sam na listku, ki ga je prilepil na ovitek rokopisa. Že tedaj je moral nastati tudi prepis izvirnika, po katerem je Fr. Dobrovoljc ugotovil razlike med objavo v »Napreju« in resničnim besedilom. Pri ponovnem kritičnem ponatisu originala bo moral bodoči urednik Cankarjevih zbranih del upoštevati seveda tudi vsa ločila, naglasna znamenja in podčrtana mesta v rokopisu, a to ne samo zaradi ritma pisateljeve diktacije, ampak tudi zaradi vsebinske teže posameznih poudarjenih besed.

* O pesnikovem življenju in delu ter o njegovi mučeniški smrti glej spominski članek Josipa Ribičiča v »Razgledih« 1947.

Da niso bila vsa ta znamenja golo retorično sredstvo, pričajo že nekateri zgledi, kakor n. pr.: CZS XIX, str. 23. Brez Trsta, brez morja bi bila svobodna, samostojna, demokratična Jugoslavija nemogoča, bi bila mrtva že ob rojstvu, pokopana za vekomaj (rkp: brez morja, ... mrtva že ob rojstvu; ...); str. 24. Prerojenemu, iz trpljenja, iz groznice in blodenj vzdramljenemu se zdi, da je vse njegovo prejšnje bitje in nehanje nekje v daljavi za njim, da je vmes celo dolgo, veliko in strašno življenje (rkp: ... iz gróznice... nekje... da je vmes celo dolgo...); str. 24. vzdignil je valove morja (rkp: morjá); str. 24. ne prizanesi niti ne ponižnim bilkam na senožeti (rkp: senožeti); str. 26. Nedorasli prepevajoči otroci so šli (rkp: Nedorasli.); str. 26. so se vrnili iz jeklene kopeli (rkp. kópeli); str. 26. za celotno vesoljno človeštvo (rkp: celotno.); str. 28. Enako je začutila potrebo pomlajena »narodno-napredna stranka«. Ta stranka našega malomeščanstva (rkp: »narodno napredna stranka«, — ta stranka); str. 29. kljub vztrajnemu in požrtvovalnemu delu Etbina Kristana in nekaterih maloštevilnih njegovih sovrstnikov (rkp: in nekaterih — maloštevilnih — njegovih sovrstnikov); str. 30. Sam sem bil priča, ko je delavec, rudar ogledoval roko govornika-inteligenta (rkp: ko je delavec, rudár, ogledával); str. 33. »Ta peščica dobrih ljudi ob Adriji bo v svetovnem metežu izginila (rkp: metéžu); str. 34. In iz močvirja se vzdigne žarka visoka postava (rkp: žarka).

Podčrtana mesta (tu označena s kurzivo): str. 26. Kakor posamezni človek, je stranka *živo bitje*, ne mrtev kamen. — Str. 26. življenje naroda je *njeno življenje*, trpljenje naroda *njeno trpljenje*, moč naroda — *njena moč*. — Str. 29. industrijski delavci, ki so se brigali za svojo pravično *krušno stvar* in se niso zanimali za *prav nič drugega*. — Str. 29. in prav nič ni čudno, če jim je bila *v tistih časih* poglavitna in pravzaprav *edina* skrb, da potom organizacije priporé delavcu boljši kos kruha. — Str. 30. Inteligentje so vedeli, da delavstvo ne potrebuje *edinole telesnega kruha*. — Str. 32. Sploh pa je odgovor na tako sklicevanje zelo lehák: *govóri človek, govóri stranka, govóri narod, k a d a r je čas! In zdaj je čas!* — Str. 32. slovensko delavstvo, ki je vajeno preizkušenj in trpljenja, vajeno *bojev*, in je *vztrajno* v bojih. — Str. 33. *Strahopetec* je, kdor *zdaj trepeče*... — Str. 33. *Jaz upam v žitljenje!* In takrat, kadar si uresničimo to *pravo življenje*, *takrat* si bomo spet pogledali v oči in se povprašamo: »Kdo si? Kako misliš ti? Ali si mi brat ali nébrat?« — Str. 34. Jaz verujem, da bo iz te brezprimerne preizkušnje izšlo *prerajeno človeštvo!*

Razen tega je za raziskovalca Cankarjevega dela zanimivo, da ima peti list rokopisa na drugi strani naslednje, s črnim pisano besedilo:

K o n e c.

Obšla me je strašna utrujenost, spustila se je težko na telo in dušo, kakor pokrov na rakev.

Navedeni stavek je prvi v zaključni črtici »Podob iz sanj« in se v končni redakciji glasi:

»Obšla me je strašna utrujenost, spustila se je temna in težka na mojo dušo, kakor pokrov na rakev.«

Kakor vse kaže, Cankarju prvotna oblika stavka ni prijala, zato je rajši vzel nov list, kakor da bi besedilo popravljajal.

Karel Širok se je po pripovedovanju brata Alberta seznanil s Cankarjem pozimi leta 1916, ko ga je obiskal na Rožniku s komponistom Ivanom Grbcem. Globljih odnosov med obema ni bilo, pač pa je Cankar čutil prijetno dolžnost, da se pesniku pismeno zahvali za njegova darila. Tako je poslal Izidor Cankar 15. februarja 1918 v Trst razglednico z naslednjim besedilom:

Velemenjeni gospod! Pošiljatev sem prejel in jo Ivanu izročil, kakor priča njegov podpis. Pozdrav!

Prisrčno Vas zahvalim!

Izidor Cankar

Ivan Cankar

Toda že nekaj dni nato piše Ivan Cankar sam v Trstu — na naslov: Gospod Karel Širok, učitelj v Trstu, Kjarbola zg. 11. — naslednje, v marsikaterem pogledu zanimivo pismo:

Dragi gospod Širok!

Prejel sem Vašo ljubeznivo pošiljatev; od srca se Vam zahvalim zánjo!

Lani Vam za enak pozdrav niti odzdravil nisem; oprostite mi! Obenem pa védite, da je zmirom več vredna tista hvaležnost, ki ostane v pošteni misli, nego ona, ki se bahá v besedah. —

V Ljubljani je zdaj kulturno življenje zarés na višku. Nikoli ni bil duševni razmah takó mogočen, kakor je te zadnje čase. Ko pogledam in pregledam vse, kar se godí, je moje zaupanje v prihodnost naroda trdno in verno.

Kako se ravnete v Trstu? Sporočite mi!

Najlepše Vas pozdravlja

Ivan Cankar

V Ljubljani,
18. febr. 1918
Škofja ulica 9./I.

Kakor je mogoče razbrati iz pisma, je Cankar prejel prvi »pozdrav« iz Trsta že v letu 1917., a se tedaj Široku verjetno ni utegnil zahvaliti. Drugo pismo, datirano s 15. majem, je iz časa po povratku iz Trsta in se nanaša na obisk pri Širokovih na domu. Pismo se glasi:

Dragi gospod Širok!

Prav prisrčna zahvala za lepi dar, ki ste mi ga poslali po g. Karlu Pahorju!

Z veseljem se spominjam na tisto tržaško popoldne, na Vašo prijazno gostitev, na Vas in Vašo rodbino. Kadar pridete v Ljubljano, se Vam oddolžim.

Nekaj časa sem nameraval, da se popeljem v Prago, pa nisem nič kaj zdrav in ostal sem doma. Bodo tudi brez mene opravili.

Pozdravite mi vse tržaške prijatelje, najlepše pa bodite pozdravljeni Vi, Vaš brat in rodbina Vaša.

Ivan Cankar

V Ljubljani,
15. maja 1918.

Glede Cankarjevega nameravanega potovanja v Prago na proslavo petdesete obletnice Národnega divadla ni natančnejših podatkov. Verjetno se je hotel pridružiti dolgi vrsti slovenskih kulturnih delavcev, med katerimi so bili tudi Oton Župančič, Rihard Jakopič in Fran S. Finžgar, ki so se odpravili na jubilej, da obenem s Poljaki, Hrvati, Srbi, Slovaki in Ukrajinci javno izpričajo in izrazijo svoje slovansko čustvo in politično misel. Slavnosti v Pragi so se vršile od 12. do 17. maja in se je o njih v našem časopisju živahno pisalo. Socialno-demokratska stranka je za to priložnost sklicala v Prago shod zastopnikov socialističnih strank Avstro-Ogrske, razen Madžarov in Nemcev; Slovence je zastopal Anton Kristan (glej SN 15. maja 1918, št. 109). O svojih vtisih iz središča Češke je napisal Oton Župančič za socialistično revijo »Demokracijo« (I, 1918, 142—143) zanimiv sestavek »Slovanska lipa na Vaclavskem trgu v Pragi« in mu kasneje v ponatisu (Dela IV, 1938, 168—170) dodal značilen podnaslov »Med shodom zatiranih narodov«.

A. Ocvirk